

ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ХОРВАТІЇ. ХОРВАТСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ШЕВЧЕНКА

Олег Качала

Аногация: Статията представя проникването на творчеството на Тарас Шевченко в Хърватия, а също така и развитието на хърватското шевченкознание от средата на XIX век до наши дни. Разглеждат се преводи на Шевченковата поезия на хърватски език от XIX и XX век.

Ключови думи: Тарас Шевченко, українська література, превод, хърватська україністика.

Крім усної літератури важливим компонентом у процесі національної ідентифікації виступає література, представлена в Хорватії вищим проявом українського письменства – творчістю Тараса Шевченка, про якого хорватська наукова громадськість поступово дізнавалася як безпосередньо з книг, отриманих з України, так і завдяки посередництву інших слов'янських літератур.

Д-р Йосип Бадалич (1888-1985), хорватський літературознавець-славіст, автор праць про перекладання, дослідження й популяризацію творчості Тараса Шевченка в літературах народів Югославії, влучно підкреслює в своїй статті «Шевченкова доба і південні слов'яни» (1922), що ідеї українського поета з трудом промощували собі шлях на південь від Дунаю. Сербі, сучасники Шевченка, захоплювалися слов'янсько-російським централізмом, а український поет, кирило-методіївський братчик, був найбільшим ворогом Москви. Сербі мало цікавилися іншими народами Російської імперії, позаяк популярними в них були тільки «представники офіційної народності».

Перші звістки про Шевченка прийшли до сербів від австрійських українців, що з початком 60-х років 19 століття почали в себе поширювати культ свого найбільшого поета. 1866 р. у Відні відбувся перший концерт на честь Шевченка, і на ньому мав промову серб Георгієвич. Заснована згодом львівська «Правда» почала обмінюватися своїми українськими виданнями з Белградом. До «Віли» Стояна Новаковича О. Барвінський надіслав твори Марка Вовчка, Стороженка, Федьковича й Шевченка. Сербський редактор відповів українському сердечним листом, у якому писав, що серби дуже радо бажали б пізнати українську літературу, бо оповідання з українського життя подібні до творів сербського народного побуту. «Віла» помістила незабаром переклади Федьковича, Марка Вовчка, а також три переклади Шевченка. Андра Ніколич переклав «Заповіт» і «Хустину», а

Стоян Новакович надрукував перший переклад прозою «Неофітів». Редактор «Віли» Новакович вмістив також дуже теплу згадку про Шевченка, де писав, що серби знають краще німецьку і французьку літературу, ніж Шевченка, якого пізнали вже всі слов'яни, крім сербів.

У Хорватії, треба сказати, Шевченко мав далеко більший успіх. Вельми показовим для характеристики хорватського сприйняття України є той факт, що перший в Хорватії переклад поезії Шевченка, опублікований 1863 року, був водночас і першою публікацією безпосереднього перекладу поезії українського письменника на південнослов'янських землях. Показовим є і те, що переклад здійснив провідний хорватський письменник Август Шеноа. Це був символічний вірш «Розрита могила», який Август Шеноа опублікував під псевдонімом Велько Рабачевич.

Свідченням ставлення до української літератури і особливо до Шевченка є діяльність Августа Харамбашича (1861-1911), поета і перекладача-універсала, котрий перекладав Л. Толстого, Г. Сенкевича, С. Чеха, А. Дюма, В. Шекспіра. Свій перший хорватський переклад Шевченка Харамбашич починає 1871 року і займається цим упродовж всього життя. Хорватський поет, можливо, найповніше з усіх південнослов'янських шанувальників Кобзаря переклав його творчість, перш за все великі епічні форми. Він переклав 8 поем Шевченка для окремої книжки перекладів під заголовком «Taras Ševčenko: Pjesničke pripovijesti» (1887): «Začarana» («Причинна»), «Topola», «Katarina», «Služavka» («Наймичка»), «Nevoljnik», «Petrica» («Петрусь»), «Neofiti», «Hajdamaci». Автор помістив у книжці розлогу біографію Шевченка. Ця публікація, здійснена авторитетною установою, якою була Матиця хорватська, становила надовго чи не єдине найповніше, самостійне, книжкове видання творів українського поета серед південних слов'ян. Своєю книжкою перекладів А. Харамбашич чимало спричинився до популяризації імені Тараса Шевченка серед хорватського народу. Про переклади ліричних поезій Шевченка «Літературно-науковий Вісник» (1899 р., кн. 8) писав, що Харамбашич «потрафить відчувати найделікатніші тонкості нашої мови». І справді, Харамбашичеві найкраще вдалися переклади ліричних поезій, особливо з коломийковим ритмом. Що ж до перекладів довших творів Шевченка з різномірним розміром та з перемінним ритмом, то вони не завжди стоять на одному мистецькому рівні з оригіналом.

Після видання книги Харамбашич далі публікував переклади, які виходили в хорватській періодиці аж до кінця XIX ст. Це зокрема «Тече вода в синє море...», «Вітре буйний, вітре буйний...», «Нащо мені чорні брови...», «Тяжко-важко в світі жити...», «Гоголю», «Чого мені тяжко...», «Минають дні, минають ночі...», «Вітер в гаї нагинає...», «Не кидай матері», «І досі сниться: під горою...», – які з'явилися в сараєвській «Nadi».

Август Харамбашич називав Тараса Шевченка «найбільшим між поетами всіх слов'ян», обдарованим Богом поетом, що може стояти поруч Пушкіна та Міцкевича. Цікавий погляд Харамбашича на Шевченкові «Гайдамаки»: «Поема ця, – пише він, – при всій суворості дії має більше міжплемінної любові, ніж який-будь інший твір».

Сам Харамбашич так зблизився з музою Шевченка, що в своїх оригінальних поемах наслідував українського поета. Його поеми «Pjesničke pripovijesti» вийшли в тому самому видавництві, що й переклади Шевченка, в 1899 р. Найсильніший вплив Шевченка видно в поемах Харамбашича «Guslar», «Ivica», «Slijepčeva ljubav», «Braća», «Sirota» і «Nevjernik». Часто повторюється у Харамбашича Шевченків мотив дитини-приймака з «Наймички». З ним переплітається в його творах мотив нещасливого кохання, в якому один із закоханих бідний, а другий – багатий. Також зустрічаємо в Харамбашича такі мотиви, знані нам із Шевченкових творів: нещаслива мати-покритка, нещаслива любов сліпця, мотив посвяти за кохану особу, мотив «дум-дітей».

Крім схожості мотив, слід зазначити також ідеологічні й технічні схожості між творчістю Тараса Шевченка й Августа Харамбашича. Взагалі вплив великого українського поета на його хорватського перекладача – факт безсумнівний.

Оминаючи описи всім відомих історичних подій початку ХХ століття, можемо говорити про те, що представники хорватської та української інтелігенції співпрацювали у відображенні української літератури, і це створювало базу для подальшого розвитку українистики в Хорватії. Під впливом української діаспори поступово формуються безпосередньо хорватські дослідники, в чому показова постать молодого інтелектуала Станка Гашпаровича (1917-1989). Будучи родом з міста Вуковар, що у хорватському Подунав'ї, де здавна мешкали українці-русини, він за материнською лінією походив саме з цього українського кореня. Як хорватській патріот, Гашпарович не міг залишитися байдужим до української проблематики, про яку дізнався від українців. Навчання на філософському факультеті у Загребі, де було чимало й української молоді, збагачувало знання української мови, актуалізувало питання про необхідність введення українистики на факультеті. Розпочинаючи діяльність як літературний критик, письменник, публікуючись у провідних тодішніх виданнях як «Omladina», «Prosvjetni život», «Hrvatska revija», «Novo doba», «Nova Hrvatska», Станко Гашпарович звертається й до української літератури. В першу чергу його цікавить творчість Тараса Шевченка, якому він присвятив важливу студію «Taras Ševčenko (1814-1861), najveći pjesnik i prorok Ukrajine» і яка за своїми спостереженнями, висновками становила нове слово в хорватській шевченкіані. С. Гашпарович звернувся й до перекладацької діяльності, зокрема працював над перекладом з сучасної літератури і

класики.

Атмосфера підозри, звинувачень, створена югославським режимом щодо українського національного питання, негативно позначилася на подальшому розвитку українистики в країні. Це також відбилося на долі не лише українських, але й хорватських інтелектуалів, які займалися українською темою в довоєнні і особливо у воєнні роки. Показовою є доля Станка Ґашпаровича, якого було виключено з суспільного життя, і який більше ніколи не повертався до української проблематики. Його перекладацька і особливо дослідницька діяльність у галузі українистики десятиріччями замовчувалася, не потрапляла до бібліографій, залишалася невідомою, хоча становила значний крок у представленні української класики.

У період радянської інформативно-пропагандної інтервенції на югославський простір, аж до кінця 40-х років, українській літературі відводилася роль другорядного статиста в потоках соцреалістичної продукції. Українська література представлена кількома іменами перекладів з російської творами соціалістичного періоду або на тему війни. Оскільки викладання українистики було започатковано перед кінцем війни у Загребі ворожого табору, комуністичний режим не допускав ніякого продовження викладацького процесу. Домінуюче місце у славистиці мала русистика. Проте в хорватському середовищі і надалі зберігалися симпатії до України, усвідомлення її як подібної до Хорватії. Показово, що саме в середовищі хорватської русистики вчені не забували про українську тему, присвячували їй увагу, що поступово готувало базу і вело до відновлення хорватської українистики в майбутньому. З 1950 р. публікацією дослідження про творчість Тараса Шевченка, з пера тоді ще молодого славіста Александара Флакера розпочинався новий етап у хорватській українистиці. Хорватська інтелігенція, стверджуючи модерні принципи славистики, орієнтуючись на західні моделі, спромоглася створити модерну філологію, звільнену від радянських впливів, де своє місце посідала й українська тема, яка поступово стверджувалася з 1960-х як відгук на появу шістдесятників.

Крім С. Ґашпаровича й А. Флакера творчістю Шевченка в середині 20 століття цікавилися такі представники хорватської літератури, як уже згаданий Йосип Бадалич і письменник та публіцист Іван Есіх. Зокрема д-р Йосип Бадалич до 150-річчя з дня народження українського поета в журналі «Umjenost riječi» («Мистецтво слова», 1964, № 1) опублікував статтю «Т. Г. Шевченко в хорватській літературі», а в своїй книжці про російсько-хорватські літературні студії (Загреб, 1972) присвятив окремий розділ українському поетові.

Якщо говорити про розвиток хорватського шевченкознавства в час уже

незалежної України – і незалежної Хорватії, – то варто згадати ім'я Антіци Менац (нар. 1922 р.) – знаного славіста і перекладача, академіка Хорватської академії науки і мистецтва (HAZU). А. Менац є зокрема авторкою першого хорватсько-українського та українсько-хорватського словника (у співпраці з А. Коваль, 1979 р.) та упорядником антології «Ukrajinska lirika» (Загреб, 1998 р.), яка містить її переклади та переспіви українських поетів, у тому числі Тараса Шевченка.

Найбільш відомим і авторитетним дослідником українсько-хорватських літературних зв'язків сьогодні є професор філософського факультету Загребського університету д-р Євген Пашенко, автор видань *Ukraina/Hrvatska: Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra* («Україна/Хорватія: культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра», Загреб, 1996 р.), *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe* («Українсько-хорватські літературні порівняння», Спліт, 2010), низки досліджень і наукових публікацій.

Варто також назвати ім'я Джура Відмаровича, – це колишній посол Республіки Хорватія в Україні, письменник, перекладач, громадський діяч і дослідник творчості Т. Шевченка. Джуро Відмарович знайомий із багатьма українськими письменниками і діячами культури, зокрема з Іваном Дзюбою; він переклав його публікацію «Застукали сердешну волю... Шевченків «Кавказ» на тлі непромінального минулого. До 150-річчя з часу написання «Кавказу» в журналі «Дніпро» (1995 р.).

«Коли я приступив до своєї дипломатичної роботи в Києві, то передусім поїхав у Канів, піднявся на гору і вклонився могилі Великого Тараса. Це було для мене внутрішньою потребою й особливим рубежем для моєї нової роботи. Для України Тарас Шевченко – батько нації, бо саме він підняв на висоту українську мову, а мова – це ідентифікація кожного народу, особливо поневоленого. Він один зробив найбільше для відродження своєї нації. Це для мене було тоді й тепер містичним явищем. Я не можу осмислити й оцінити це раціонально. Але ж Шевченко, крім геніального поета, був іще й прекрасним художником. А життєвий шлях який унікальний! Від кріпака – до академіка. Він не був політиком або полководцем, але став лідером нації». – Цими словами Джура Відмаровича хочемо завершити невелику доповідь про Тараса Шевченка і його значення для літератури одного з братніх слов'янських народів.

І насамкінець подаємо декілька перекладів поезії Тараса Шевченка хорватською мовою.

Початок поеми «Катерина», пер. А. Харамбашич

KATARINA

Ljubite de, crnke moje,
Ali ne s Moskali,
Jer su oni tudji ljudi,
Pa zlo rade s vami.
Moskal ljubi šaleći se,
Šaleći se ode
Tja u svoju Moskovštinu,
Oj, a dieva gine;
Da bar sama, nek bi bilo,
Al i mati stara
Koja no je rodila ju,
Poginuti mora.
Srce vene pjevajući,
Kada znade, za što;
Ljudi srce ne pitaju
Nego kažu – svašta!
Ljubite de, crnke moje,
Ali ne s Moskali,
Jer su oni tudji ljudi,
Pa se šale s vami.

«Гайдамаки» (уривок з VI розділу), пер. А. Харамбашич

O MOJ DNJEPRE, DNJEPRE...

“O moj Dnjepre, Dnjepre, široki i dugi,
U more li mnogo odnio si već
Kozачke nam krvi; još ćeš odniet, družе:
U more će dosta još je tobom teć, –
Pa još ove noći. Osveta paklenska
Pa svoj Ukrajini zlotvore će stić;
Proteći će mnogo, mnogo, mnogo, mnogo
Plemenite krvi. Kozak će se dić;
Hetmani će ustat, zlatnih u županih,

Minuti će žalost, minuti će plač;
A na stepah naše Ukrajine drage
Blisnut, ako Bog dâ, atamanov mač!”
Pjevajući tako, u haljetku lakom
Ide moj Jarema, ide biednik moj.
Djepar kô da sluša, gromoran i silan,
Podigao vale, i po trški toj
Buči, šumi i gromori,
Vitu trsku svija:
Grom zagrmi, jasna munja
Oblake probija.
Ide, ide moj Jarema,
Sve se žuri jače:
Jedna pjesma sve se smieši,
Druga ljuto plače.
“Tamo mi je sad Oksana
Tamo sunce svieti;
Oh, a ovdje... što me čeka?
Možda ću umrieti!”
Treći pietli zapjevali
U to: “kukuriku!”
– Gle, Čerkasi!... Bože mili!
Sve na tvoju diku! –

«Думи мої, думи мої», пер. А. Менац

MISLI MOJE, MISLI MOJE...
Misli moje, misli moje,
Jedine mi znane!
Bar me vi ne ostavljajte
Sad u crne dane.
Doletite, mile moje
Golubice sive,
Sa Dnjevra u stepu pustu,

Gdje Kirgizi žive.
Istina je, nać ćete ih
Siromašne, gole,
Ali zato na slobodi
Još se Bogu mole.
Doletite, mile moje,
Sa nježnim željama
Dočekat ću vas ko djecu
I zaplakat s vama.

«Тополя» (уривок), пер. А. Менац

ТОПОЛА

(Odlomak)

Plivaj, plivaj, labudice,
Po sinjemu moru,
Rasti, rasti, topolice,
I prerasti goru.
Rasti tanka i visoka
Do oblaka lakih
I Gospoda pitaj da l' ću
Dragog dočekati.
Rasti, rasti i pogledaj:
Tamo mi je sreća
Oj daleko, preko mora,
A ovdje nesreća.
Tamo mi je crnooki,
Pjesme pjeva, šeće,
A ja plačem, njega čekam,
Nema meni sreće.
Reci njemu da me podsmijeh
Tuđih ljudi prati,
Reci njemu da ću umrijet
Ako se ne vrati.
U zemlju me čak i mati

Hoće zakopati,
A tko li će u starosti
Tad nju njegovati?
Neće se ni za nju naći
Ljudi dobri, blagi.
Majko moja! Sudbo moja!
Bože, Bože dragi!
Dobro gledaj, topolice!
Ako njega nema,
Plači rano, prije zore,
Dok nikoga nema.
Rasti, srce-topolice,
I prerasti goru,
Plivaj, plivaj, labudice,
Po sinjemu moru.
Tu je pjesmu crnooka
U stepu pjevala
Sred zelene trave sama
Topolom postala.
Ne vrati se kući ona,
Ne dočeka dragog,
Raste tanka i visoka
Sve do neba plavog.
Po dubravi vjetar juri,
Po polju zavija,
Topolici tankoj žuri,
Do zemlje je svija.

Література

Луців 1938: Лука Луців. Сербсько-хорватські переклади Шевченка – В: Тарас Шевченко. Том XV. Шевченко в чужих мовах. За ред. Р. Смаль-Стопського. Варшава – Львів: Український науковий інститут, 1938. С. 335 – 339.

Мойсієнко 2013: Анатолій Мойсієнко. Шевченкове слово у слов'янському світі – В: Наукові записки Studia in honorem. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Вип. 117. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 6 – 11.

Рудяков 1987: Рудяков П.М. Українсько-хорватські літературні взаємини в XIX–XX ст. – Київ: Наукова думка, 1987. 136 с.

Flaker 1996: Flaker A. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. Bilješke uz građu iz XIX stoljeća // Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra / Priredio Eugen Paščenko. – Zagreb, 1996.

Gašparović 1942: Stanko Gašparović. Taras Ševčenko (1814-1861), najveći pjesnik i prorok Ukrajine. Zagreb: Izdanje Ukrajinskog predstavništva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1942. 24 s.

Paščenko 2010: Jevgenij Paščenko. Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe. Split: Književni krug, 2010. 283 s.

Popović 2007: Milenko Popović. «Historija i stanje ukrainistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu». Deset godina studija ukrainistike na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Zagreb: FF-press, 2007, s. 4.

Ukrajinska lirika. Українська лірика / Prevela i proredila **Antica Menac**. – Zagreb: Matica Hrvatska, 1998.

http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Komparativni_doslidzhenna_12_2010/329_335.pdf (відвідано 17.02.2014)

http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=890&Itemid=41 (відвідано 15.02.2014)

Інформація про автора:

Олег Качала – Закінчив слов'янське відділення ЛНУ ім. І. Франка 2001 р. Викладач кафедри іноземних мов НУ «Львівська політехніка» (українська мова як іноземна, за сумісництвом – українська мова за професійним спрямуванням на кафедрі української мови). Наукові зацікавлення: порівняльне мовознавство, практична стилістика і культура української мови, розробка навчальних посібників з української мови для студентів-іноземців. Автор низки доповідей на конференціях і статей у фахових виданнях. Володіє англійською, польською, сербською/хорватською мовами.

Кафедра іноземних мов НУ «Львівська політехніка»

E-mail: olek.lviv@gmail.com